

Таким чином, на території Верхнього Подніпров'я та Середньої Дніни було відзначено присутність помірно масивного відносно широкого типу (який, до речі, зафіксовано і на території Латгалії та Аукштайтії, що вказує на спільне походження населення цих територій, незважаючи на мовні відмінності), тоді як територія Понімання та верхів'їв Прип'яті є районом поширення граційних мезокранних форм.

Аналізуючи виявлену у процесі власного дослідження другу ареальну опозицію («північ ↔ південь»), І. Клименко звертає увагу на особливості Білоруського Подвіння, яке характеризується «консервацією первинних форм» ритмостилістики. Це добре корелює з уявленням, що на тлі інших курганних слов'янських серій населення північної Білорусі (полоцькі кривичі) вирізняється збереженням архаїчного антропологічного типу, витоки якого пов'язані із давнім населенням регіону. Водночас наявність у курганах дреговичів

та радимичів домішок антропологічного типу з вузьким обличчям свідчить про приплив населення з півдня, з території Середнього Подніпров'я».

На завершення скажу, що сучасні події у Європі, політичні проблеми, які постали перед українською державою, спонукають нас замислитися над питаннями, які раніше не здавалися нам такими актуальними: звідки ми, хто наші предки, які елементи були домінантними у нашій культурі, яким чином відбувався взаємовплив між традиціями українців і їх сусідів, наскільки чутливим був контраст між ними? Географічні карти, продемонстровані в Атласі, виразно висвітлюють, принаймні на етномузичному матеріалі, деякі з цих питань. Таким чином, монографія І. Клименко не лише являє собою нове слово в українській етномузикології, а є гостроактуальною у ракурсі міждисциплінарних наукових зв'язків та в сьогodenних проблемах національної самоідентифікації.

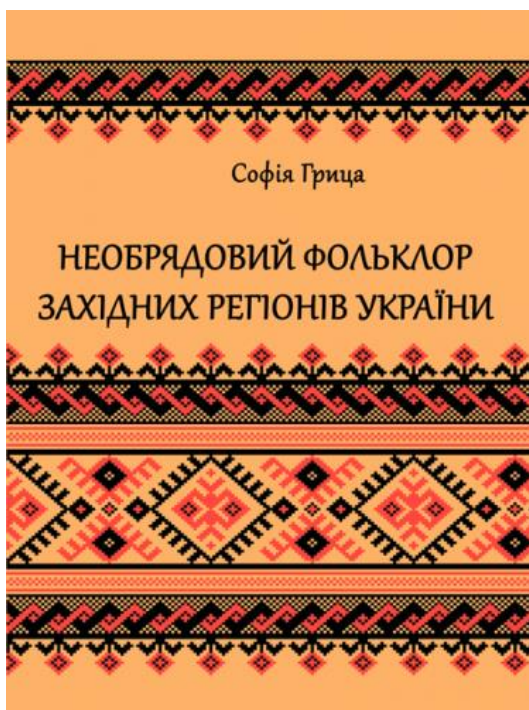
DOI: <https://doi.org/10.31318/2522-4212.2021.16.249657>

Маргарита Скаженік

<https://orcid.org/0000-0002-8921-6144>

*Національна музична академія України імені П. І. Чайковського
вул. Архітектора Городецького, 1-3/11, 01001 Київ, Україна
Київський національний університет культури і мистецтв
вул. Коновальця, 36, 01133, Київ, Україна
+380 97 937 3496, e-mail: volodar.maestro@ukr.net*

Позабрядові співи українців у записах та коментарях Софії Грици

Наприкінці 2020 – початку 2021 років музична спільнота відзначала важливу подію – вихід книги «Необрядовий фольклор західних регіонів України» Софії Йосипівни Грици – вченої зі світовим ім'ям, докторки мистецтвознавства, член-кореспондентки Національної академії мистецтв України.

Презентована праця є знаковою для етномузикознавчої науки як в Україні, так і за кордоном. Дослідники-славісти та широке коло поціновувачів традиційної української пісні отримали можливість познайомитися з регіонально-жанровою антологією, яка нараховує близько 400 позабрядових вокальних творів. Матеріали авторка призбирувала впродовж майже сорока років. Це унікальні записи 1966–2003 років, які були здійснені в середовищах різного типу – замкнених фольклорних осередках, що зберігали традиційний сільський устрій та культуру, а також в інтегрованих середовищах радянських будівництв другої половини 1970-х років (Чорнобильської АЕС, Дністровської ГЕС та Бурштинської ТЕС). Вступна частина книги містить

передмову та дві розгорнуті статті: «Погляд на необрядову народну пісенність (регіональна стратифікація етнічного простору та її вплив на фольклор)» та «Шляхами фольклорних експедицій».

Основний корпус пісень походить з Правобережжя: регіону Карпат і суміжних земель (у тому числі Закарпаття), Волині, Поділля (переважно західного) і Полісся (записи від відомої народної співачки Уляни Кот з села Крупове Дубровицького району та від мешканців сіл Буда, Річиця і Теремці Чорнобильського району). Частина творів записана від депортованих з Польщі лемків та від українських іммігрантів з Канади. Західно-український репертуар доповнюють пісні з Наддніпрянщини (села Кибинці, Велика Обухівка та Хомутець Миргородського району, Вербине Хорольського району та Глодоси Новоукраїнського району, що на Кіровоградщині).

Від респондентів різного віку (1884(!)–1957 років народження) та етнокультурної приналежності й естетичних смаків записано наспіви різної стилістики й тематики: зразки «малої епіки» (які з легкої руки Софії Грици та Олексія Дея увійшли в музично-жанрову систему під назвою «співанки-хроніки»); ліричні пісні (у тому числі ранні, невивідної фактури – тобто без сольного верхнього голосу) соціального, родинного та баладного змісту; пісні, часом напівавторські твори, серед яких вояцькі (жовнірські, стрілецькі, повстанські), емігрантські, жартівливі, романси. Є також зразок ремісничого фольклору, що побутував у середовищі дротярів (№ 6) – професії, яка сьогодні повністю зникла. Духовна тематика представлена трьома псалмами з репертуару одного з останніх кобзарів Георгія Ткаченка.

Природньо, що образи з повсякденного життя, подекуди з соціальним підтекстом, проникають і в обрядові жанри. Тож до збірки, попри заявлену загальну тематику, включено кілька календарно-обрядових мелодій: дві веснянки (№ 320, закличка; № 321, танок) з села Крупове Дубровицького району, петрівку з Великої Обухівки Миргородського району (№ 366) та «Меланку» з с. Бабухів Рогатинського району (№ 121). Ще три зимові наспіви (№ 195–197) наведено серед пісень, записаних в Канаді від українських іммігрантів, – їх поетичні тексти повні й цілком традиційні, а от мелодії значно видозмінені або авторські. Побутовий зміст також має коліскова (№ 265) і приурочена до весілля (до від'їзду молодої) пісня приспівкового типу (№ 122). До ранньо-традиційних мелодій часом припасовуються тексти, породжені новими життєвими реаліями, як от в жартівливій емігрантській під № 194.

Наведені в антології зразки відібрано з понад 1500 польових записів (щоправда, критерії відбору авторка не уточнює). Всі нотації подані з поетичними текстами, у яких збережено діалектну лексику та орфоєпію. Кожна транскрипція

супроводжена паспортними даними та короткою характеристикою самої пісні – її змісту й мелодичного устрою.

Захоплення викликають лаконічні, але надзвичайно влучні ремарки про найцікавіших співаків – особливості їхньої виконавської манери, вдачі, обставин запису та ставлення до процесу опитування, часом наведені біографічні відомості. Інформація про респондентів міститься також у вступній статті «Шляхами фольклорних експедицій», яка змальовує примхи експедиційної фортуни з непередбачуваними поворотами долі та несподіваними знайомствами і фольклористичними знахідками.

У статті «Погляд на необрядову народну пісенність ...» Софія Грица розмірковує над природою позаобрядового фольклору: відмінністю музичного мислення епіки та лірики від архаїчних форм, регламентованих обрядом; жанрово-тематичною амплітудою та її регіональними особливостями; зв'язком з історією народу та становленням його національної ідентичності; піднесенням ролі індивіда у творчому процесі; неминучістю переходу в концертно-сценічну площину в умовах сучасного урбанізованого світу тощо. Дослідниця наголошує на некоректності використання понять «сакрального» і «профанного» щодо обрядової та необрядової творчості; висловлює своє ставлення до окремих методик вивчення народної музики. Щоправда, полемізуючи з науковими підходами структурної типології чи мелогеографії, Софія Грица як раз доводить їх перспективність, адже останні розробки давно вийшли на новий рівень пізнання ранньотрадиційної пісенності (зокрема, вузьколокальні студії з картографічними висновками, якщо вони базуються на спільних аналітичних алгоритмах, дають точні дані для макроареалогічних досліджень, які вже не обмежуються вузькою етнічною чи етнографічною територією та враховують кросжанрову природу ритмічних і мелодичних типів). Універсальна метамова карт дозволила етномузикологам включитися в міждисциплінарний дискурс щодо етнічної історії не лише слов'янського, але й слов'яно-балтського світу (див. рецензію Є. Єфремова на монографію І. Клименко у цьому випуску).

Позаобрядова пісенна творчість українців ще недостатньо вивчена вітчизняною етномузикологією. Антологія Софії Грици допомагає усвідомити історичне значення музичних жанрів новітньої доби. Для майбутніх студійованих презентований матеріал є цінною джерельною базою (сподіваємось на можливість почути аудіо цих та інших записів). Багатоаспектні теоретичні узагальнення та аналітичні й польові спостереження видатної вченої стануть важливими дороговказами на шляху осмислення не лише самих музичних артефактів, але й фольклорного процесу в цілому.